

Isolde Charim

Nauji ir seni istoriniai mitai

Europos Sąjungai plečiantis į Rytus, be paliovos ir vis karščiau ginčijamasi dėl vienybės principo, laikomo jos pagrindu. Nacionalinės diskusijos dėl Rytų Europos šalių praeities yra perkeliamos į europinį lygmenį. Šių ginčų smagratį dar labiau įsuko žinomo lenkų žurnalisto Adamo Krzeminskio pagarsė jusi esė "Karų tiek, kiek tautų. Antrojo pasaulinio karo mitai ir tiesos".¹ Krzeminskio požiūriu, pamatinis ES principas "Niekada daugiau!", skirtas įveikti kruviniams praeities skirtumams, tampa "pamatiniumi mitu", kurį iš syk galima kvestionuoti dėl keleto priežasčių.

Pirmausia, sako Krzeminskis, yra ne vienas, o daugybė mitų — tiek, kiek valstybių įsivėlė į karą. Kiekviena iš jų yra išplėtojusi savą nacionalinį naratyvą apie šiuos įvykius, todėl toks ir esė pavadinimas. Antra, šie mitai pasižymi daug kuo, išskyrus vienijančią įtaką: esė autorius diagnozuoja gerokai daugiau tarpusavio susidūrimų (*clash*, pakartojant įtaigų jo žodį) tarp nacionalinių mitų. Pagal Krzeminskį, nėra ne tik 1939—1945 laikotarpio bendro suvokimo, bet konkuruoja ir visi kiti nacionaliniai naratyvai. Antrojo pasaulinio karo prisiminimai ne tiek vienija, kiek atskiria. Ši skirtis vis labiau kliudo Europos vienijimosi projektui.

Pasakykime aiškiai: Krzeminskis teigia, kad pati "pamatinio mito" idėja yra mitas, kitais žodžiais tariant, tai hegemoniškas projektas, kuris leis įsitvirtinti konkrečiam praeities naratyvui, kad šis nuslopintų ir kitokias kitų patirtis, ir jo neatitinkančias mitologijas.

Pabandykime pasiaiškinti, ką tai reiškia. Krzeminskis atmeta anksčiau dominavusius JAV ir SSRS karo naratyvus, kuriais buvo piktnaudžiaujama siekiant įvairių tikslų. Jis taip pat neigia, kad ES vienybės pagrindą sudaro Holokaustas, nuo aštuontojo dešimtmečio tapęs pagrindiniu šių įvykių interpretavimo išiešiotu. Industrinio pobūdžio masinės žudynės nėra bendros patirties pamatas. Jo požiūriu, Holokaustas kaip pagrindinis mitas yra nepakankamas, nes tada, kai jis universalizuojamas, užgožiamos nacionalinės patirtys. Holokausto naratyvas tampa hegemonišku diskursu ir ES atžvilgiu. Būtent tokį argumentą pateikia ir Timothy's Snyderis straipsnyje "Subalansuojant sąskaitas".² Pasak jo, Rytų europiečių patirtis nėra įtraukiama į ES ir tai esminė priežastis, kodėl Europa stokoja vienybės ir solidarumo. Snyderis, priešingai negu Krzeminskis, nekalba apie skirtį tarp trauminės patirties ir mitologizacijos. Jis kalba apie Rytų europiečių patirtį, kuri, tiesą pasakius, yra ne kas kita, o jų patirta kančia. Tačiau abu laikosi požiūrio, kad Europa tikrai susivienys tik tuo atveju, jei pajėgs integruoti savo naujųjų karių karo patirtį. Kalbama apie būtinumą koreguoti dominuojantį ES naratyvą ir pateikti tokią istorijos versiją, kuri atskleistų užgniaužtą istorinę tiesą. Tai susiję su Rytų patirties, kitaip tariant, jų kančios pripažinimu. Tokia pagrindinė perspektyva. Vis dėlto galimos dvejopos implikacijos.

Viena vertus, tai skiriasi nuo įsigalėjusio požiūrio, kad aukos vaidmuo tarp 1939 ir 1945 m. yra vienareikšmiškas kaip apibrėžtas. Kitaip tariant, žydų genocido atminimas implicitiškai laikomas "kančios monopolium", naratyvu, kuris nustelbia visų kitų aukų pripažinimą ir galimybę jas pagerbti. Antra vertus, akivaizdu, kad nepasitikima europine atminties politika, kuri vertinama kaip naujas hegemoniškas projektas.

Tačiau atrodo, kad abu požiūriai vis dėlto neteisingai vertina dabartinę raidą. Tai galima išryškinti pasitelkus prancūzų lakanistą Jeaną Claude'ą Milnerą. Milneras prieš ją paveikslą, pagal kurį europinis *demos* iš sirutuliojo iš vienos tautos, kitaip tariant, iš ribotos vienvės buvo pereita į neribotą vienvę, kuri reiškia visišką inkluzyvumą ir pripažįsta vis mažiau išimčių. Besiplečianti Europa tampa tuo, ką psichoanalitikas Jacques'as Lacanas pavadino "neviskuo" — tai atvira, neribota, universalinė visuma. Tačiau būtina sąlyga tokiai Europai rasti yra "visų skiriančių istorinių tradicijų ir legitimacijų išgyvendinimas" — priešingai, negu pamokslauja Krzeminskis, kuris išvelgia konfrontuojančių nacionalinių mitų "konflikto" atsinaujinimą: esą karas bus tęsiamas manipuluojant atsiminimais.

Tad, pasitelkus Milnerą, reikia paprieštarauti Krzeminskiui: skirtingų naratyvų išlaisvinimas, kurio jis tikisi, jau seniai įvyko. Tokie faktai, kaip jo paminėtas Lietuvos ir Estijos nedalyvavimas Pergalės dienos iškilnėse Maskvoje, yra tik viena šio proceso pusė. Kita, dar svarbesnė, kaip atskleidžia Milneras, juda priešinga kryptimi: vis dažniau iškyla skirtingi nacionaliniai naratyvai, tačiau jie nėra nei slopinami, nei ignoruojami. Greičiau atvirkščiai — iš jų kuriamas naujas mitas: nacionalines legendas ir herojinius pasakojimus keičia atsiminimai tų, kurie kentėjo ir buvo viktimizuoti. Šiuo atžvilgiu tokie tekstai prisideda prie naujo mito konstravimo. Moraliniame lygmenyje visų Antrojo pasaulinio karo aukų sulyginimas jau seniai iš revizionizmo virto bendru diskursu, o tai reikalauja ir bendro kančios pripažinimo — nesvarbu, ar tas kančias būtų patyrę vokiečiai per sąjungininkų bombardavimus, ar tremtiniai ir išvietinti asmenys.

Vakarų Vokietijos laikais tai reiškėsi kaip visiškai susitapatinimas su svetimomis aukomis. Prisimenu *Lindenstrasse* — televizijos serialo, gebėjusio vokiečių kompleksus išversti į kasdienes konfliktus, epizodą, kuriame buvo puikiai išreikšta ši privalomybė: paaugliško maito įkarštyje mergina nusiskuto plikai, kad primintų žmonėms koncentracijos stovyklos kalinę. Dabar ši "neįmanoma empatija", šis "nepriimtinas susitapatinimas" (Diederich Diederichson) su svetimomis aukomis mutavo į sąvoką kaip aukos suvokimą. Jei šiandien egzistuoja atminties "konfliktai", jie visų pirma susiję su tarpusavyje besivaržančiomis aukomis. Štai kodėl svarbu, kad naujasis naratyvas, kuris, kaip tikimasi, suvienys Europą ir pripažins visas aukas, būtų kuriamas išplėstus aukos konceptą iki bendražmogiško principo: negalima aukų diferencijuoti, reikia tik atskirti jas nuo budelių.

Vakaruose tai atliekama personalizuojant atmintį. Emocinė istorija užima vis daugiau atminties erdvės. Laikotarpis tarp 1939 ir 1945 m. perteikiamas kaip subjektyvi kančios patirtis — tai atveria biografinę istorijos perspektyvą. Šiandien, praėjus šesdešimčiai metų, tai reiškia pirmiausia šeimoms atsiminimus, kurie jau nėra asmeninė tiesioginė patirtis. Natūralu, kad imama konstruoti racionalius, pateisinamuosius, trumpiau tariant, pagerintus pasakojimus. Istorija, kaip prisiminimai apie šeimoms patirtas kančias, rašoma iš esmės siekiant supratimo.

Tokia atsiminimų "privatizacija" į pirmą planą iš kelia žmogų kaip individą, jai mažiau rūpi socialinis ir politinis kontekstas. Galima ginčytis — o būtent tai dabar ir vyksta, — ar tai reiškia istorijos sutirštinimą. Šiuo atžvilgiu tai skatina istorijos depolitizavimą, nes tai, kas asmenišką, kartu tampa ir universalu. Tai leidžia, atmetus ankstesnes nuostatas, tiesiogiai susieti individualias patirtis su bendražmogišką kančia, remiantis nauja, universalia aukos koncepcija. Taip sukuriamas naujas aukos mitas, netiesiogiai susijęs ir su karštomis diskusijomis dėl Europos atminties dabartinės politikos.

Šis naujas aukos statusas yra dviprasmiškas: viena vertus, jis reiškia visuotinai humanišką požiūrį, antra vertus, jis skatina "siekti pranašumo naudos" (Norbert Frei), nes pripažinimas, kad esi auka, sukuria "pridėtinę" tapatumo vertę. Tai ne kas kita, o naujasis subjektyvumas, kurį, pasak prancūzų filosofo Alaino Badiou, galima suformuluoti taip: "Žmogus yra tas, kuris gali prisipažinti esąs auka." Atrodytų, tai reiškia daugybės nacionalinių istorinių naratyvų išsilaisvinimą. Jei įvyktų taip, kad tai taptų specifiską europiniam subjektyvumui — "bendraeuropinei kultūrai", kurios ieško Snyderis, — būtų iškraipytas pamatinis Europos principas. Bet kuriuo atveju, galima paprieštarauti ir Snyderiui, ir Krzeminskiui: iki šiol bandyta sukurti bendrą požiūrį į praeitį vengiant sutirštinimų ir depolitizuojant mąstymą, o ne siekiant sukurti "pridėtinę" tiesos vertę.

---

¹ Adam Krzeminski, "As many wars as nations. The myths and truths of World War II", transl. Antonia Lloyd-Jones, *signandsight* [interneto žurnalas], 6 balandžio, 2005, <http://signandsight.com/features/96.html>, accessed 8 September 2005. Pirmą kartą publikuota lenkų kalba *Polytika* 23, 2005 kovas.

² Timothy Snyder, "Balancing the books", *Index on Censorship*, 34, (2/2005), taip pat *eurozine*. Pirmą kartą paskelbtas vokiškai kaip "Vereintes Europa, geteilte Geschichte", *Transit*, 28 (2005), taip pat *eurozine*.

Published 2009-04-22

Original in German

Translation by Marius Gaucys

Contribution by Kultūros barai

First published in Kultūros barai 3/2009 (Lithuanian version)

(c) Isolde Charim / Kultūros barai

(c) Eurozine